

JOSEF HENDRICH A PEDAGOGICKÝ SEMINÁŘ NA UNIVERZITĚ KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ

Karel Rýdl

Abstrakt: Příspěvek nabízí přehled obsahu přípravných vědeckých prací Josefa Hendricha pro aktivní akademickou činnost v Bratislavě, zejména vyrovnání se aktuálními otázkami ze života a díla Komenského, dále o pojetí pedagogiky jako samostatné vědy mezi filozofickou spekulativností a empirickou vědeckostí 20. let 20. století a studium tradic slovenského školství. Dále nabízí hodnocení Hendrichova působení v Bratislavě na univerzitě i mimo ni, včetně vzpomínek jeho kolegů a studentů. V závěrech nabízí autor osobní i myšlenkový odkaz J. Hendricha dnešku.

ÚVODEM

Ve svém příspěvku se chci soustředit zejména na hodnocení působení Josefa Hendricha na Univerzitě Komenského v Bratislavě v letech 1928 – 1936.

Vycházel jsem z dosud zveřejněných odborných prací a také z dosud málo známých archivních dokumentů.¹ Chtěl bych také upozornit na „bílá místa“ v životních osudech Josefa Hendricha a dosud sporně hodnocené jeho dobově podmíněné názory a myšlenky. V první kapitole představím nejen ideovou přípravu Josefa Hendricha o pojetí pedagogiky v bouřlivých polemikách 20. let minulého

---

¹ Instituce uchováající archivní odkaz Josefa Hendricha včetně sekundární odborné knižní i časopisecké literatury nalezne na konci této studie v seznamu zdrojů.

---

století, ale i Hendrichovy v té době svérázné pracovní metody, zejména v oblasti historickopedagogických studií a interpretací myšlenek Jana Amose Komenského.

MYŠLENKOVÉ ZRÁNÍ JOSEFA HENDRICH A

Pracovní metody a síla analytických vývodů zajistily Hendrichovi v poměrně krátké době přední místo mezi dobovými československými pedagogickými teoretiky. Právě jeho stať o vševědných snahách Komenského byla odbornou komisí Univerzity Karlovy v Praze přijata jako práce habilitační a v roce 1924 se Josef Hendrich stává docentem pedagogiky na pražské filozofické fakultě. Ještě v témže roce ohlásil přednášku na téma „Rozbor děl J. A. Komenského“ a Komenskému věnoval i další přednášky, které ještě rozšířil po odchodu z Pedagogického ústavu J. A. Komenského po jeho zrušení v roce 1925. Na pražské filozofické fakultě potom přednášel až do roku 1930, kdy získal profesuru na Univerzitě Komenského v Bratislavě.

Josef Hendrich se v této době neupínal jen ke komeniologii, ale prokazoval značný odborný zájem o problémy tehdejší školy a její pedagogické základy. V roce 1925 zveřejnil velmi rozsáhlý a brilantní rozbor pedagogických názorů ideologa školské reformy Mussoliniho vlády v Itálii, Giovanni Gentile. Hendrich uzavřel tuto stať slovy: „*Systém Gentilův je pro nás mimořádně zajímavý tím, že ukazuje pedagogické myšlení na opačném pólu, než které ovládá u nás*“.² Tato studie se o rok později ukázala být průpravným textem k rozsáhlejší analýze tehdejších proudů ve světovém pedagogickém myšlení, která byla vydána knižně pod názvem „*Filosofické proudy v současné pedagogice*“.³

Touto prací, v níž Hendrich rozebírá vynikající zástupce pragmatismu, novokantismu, intuicismu, spiritualismu a mysticismu a zdůrazňuje souvislost pedagogiky s filozofií jako světovým názorem, položil vlastně základ svého dalšího vlivu na tehdejší pedagogiku a československé školství vůbec. Hendrichovým cílem zřejmě bylo zjištění poměru odborné vědecké práce a filozofické účasti v pedagogice čili jak byl tehdy problém viděn aktuálně, poměr pozitivismu a idealismu v pedagogice, jak bylo rozlišováno podle názorů Františka Krejčího. Hendrichův rozbor přišel v polovině 20. let jako na objednávku. V československém pedagogickém myšlení již delší dobu vedle sebe žily oba proudy díky

---

² J. Hendrich, *Pedagogický systém a školská reforma Giovanni Gentileho*. In: Pedagogické rozhledy, XXXV, 1925, s. 3-7, 57-62, 113-117, 169-172, 241-245; Totéž vyšlo jako samostatný separátní tisk v Praze ve stejném roce. V roce 1930 byla tato stať přeložena také do srbochorvatštiny a vyšla v Bělehradě jako samostatný tisk.

³ J. Hendrich, *Filosofické proudy v současné pedagogice*. Praha, Dědictví Komenského 1926.

---

působení Františka Čády a Františka Drtiny. Do diskuse se zapojil po návratu z USA také pragmaticky orientovaný Václav Příhoda a mladý pedopsycholog Stanislav Velínský. Vzájemný vztah obou směrů nebyl do té doby v české literatuře dostatečně objasněn. Josef Hendrich ve výše uvedeném spise chápe pozitivisticky orientovanou pedagogiku velmi jednostranně jako přírodovědeckou (a tudíž nesprávně)⁴ a doporučuje „pedagogiku realistickou, totiž ve smyslu realismu Masarykova a Drtinova, idealisticky orientovanou a v realnosti zakotvenou, ale vylučující přírodovědnou orientaci“.⁵ Naopak Václav Příhoda zase využil vlastních zahraničních aktuálních zkušeností a snažil se prosadit názor, že uvedený spor je již dávno rozhodnut a to ve prospěch empirické vědeckosti, kterou sám vlastní prací prosazoval. Příhoda tak zasáhl samo srdce československého pedagogického uvažování. Jeho názory si postupně získaly velkou část učitelstva národních škol a Hendrich se rozhodl podat vysvětlení sporu tím, že nabídne rozhled po aktuálních proudech pedagogického myšlení v zahraničí. Hendrich se tak dotknul další pedagogické disciplíny, totiž srovnávací pedagogiky, která se ovšem pomalu metodologicky rozvíjela i v zahraničí. V Československu se ovšem Hendrich stal spisem o vzájemném srovnání a zhodnocení určujících filosofických proudů v pedagogice vedle Václava Příhody a Otokara Chlupa dalším z protagonistů této disciplíny. Myšlenková hloubka jeho metodologického přístupu nebyla ale dosud náležitě oceněna.

Hendrich nejprve zkoumal postavení pozitivismu v pedagogice a zjišťoval, jak byla pozitivní věda schopna řešit utváření člověka výchovou. Ze studia dosavadního vývoje vyvodil tezi, že pozitivismus dal pedagogice především empirickou psychologii, která kulminovala v jeho době v behaviorálním přístupu. odtud potom experimentální (empirická) psychologie přecházela v psychologii behaviorální, kterou do Československa uváděl Václav Příhoda a Stanislav Velínský.⁶ Hendrich poukazoval na fakt, že i pro psychologii byla exaktní metoda příliš úzkou, a proto ji ani pro pedagogiku nepovažoval za příliš zdatnou oporu. Experimentální pedagogika se navíc omezovala jen na experimentální didaktiku. Hendrich proto z jeho hlediska logicky vyvozuje, že „positivismus a pokusný směr v pedagogice ukazuje se jako neschopný vybudovati pedagogiku ve všech jejích částech pro mechanickou psychologii i naturalistickou filosofii člověka, neboť tak nutno positivismus zařaditi“.⁷ Hendrich proto hledal filozo-

---

⁴ Viz např. jeho článek s názvem *Poznámky k idealistické pedagogice*. In: Úchylná mládež, III, 1927, č. 2, s. 57-59

⁵ Cit dle: J. Král, *Československá filosofie*. Praha, Melantrich 1937, s. 166.

⁶ Blíže viz: K. Rýdl, D. Nejedlá (vyd.), *Václav Příhoda, Stanislav Velínský a empirické myšlení v pedagogice*. Sborník prací z vědecké konference, konané dne 21. 10. 1999 na Univerzitě Karlově v Praze – pedagogické fakultě. Praha 2001.

⁷ Viz pozn. č. 17, s. 13.

---

fičtější zakotvení pedagogiky a začal se zabývat filozofií pragmatismu. Ovšem pro její relativismus ji také odmítá jako základ pro pedagogiku velmi nevhodný. Mnohem hlubší podporu ovšem nachází v novokantismu a ve voluntaristickém intuicismu, které začal zkoumat pomocí kritické analýzy prací jejich hlavních představitelů. Výsledky svých zkoumání potom tvoří podstatnou část Hendrichovy knihy o filozofických proudech v pedagogice.

Ovšem ani pro žádný z těchto směrů se Hendrich nerozhoduje bez kritických výhrad. U Natorpova novokantovství odmítl jeho intelektualismus a transcendentní metodu. Velmi vysoko ale pro pedagogiku oceňoval význam a smysl intuicismu pro jeho antiintelektualismus a tvořivý ráz, stejně jako v Euckenově noologickém směru viděl završení pedagogiky v nadosobním duchovním řádu v humanitní etice. Sem pak také Hendrich zařadil upravený výklad Gentileho absolutního spiritualismu a vychvaluje jeho praktický idealismus i když zásadně nesouhlasí s jeho odporem k rozumu a zkušenosti. Hendrichovy vývody lze správně chápat jen s přihlédnutím k dobové situaci, tím, že se zbavíme obsahů pojmů, které byly zaneseny do pedagogiky a filozofie černobílou ideologizací ve druhé polovině 20. století. Podobně je to s dalšími proudy filozofického myšlení, které Hendrich ve své práci uváděl a dostával se tak velmi blízko až k náboženství a mystice. Hendrich jako jediný československý pedagog důsledně kriticky rozebíral nejen Hoppeův výklad přirozených a duchovních základů světa, ale skvěle analyzoval i Thákurovo pojetí světa a člověka a dostal se až k antroposofii Rudolfa Steinera, v nichž hledal smysl pro současnou filozofii pedagogiky. Tak ocenil u Hoppeho důsledné oddělení přírodních věd od duchovních základů života, ale vadil mu jeho nedostatečný zřetel ke skutečnosti. Hendrich vůbec nepřijal Thákurov odpor k civilizaci a u Steinera nenašel už vůbec nic filozoficky cenného, k čemu by nebylo možné dojít jinou cestou, čímž vlastně potvrdil silný eklektismus celé Steinerovy antroposofie. Jeho učení charakterizoval nepředpojatě a ve Steinerovi viděl jednoho z hlavních zástupců duchovní vědy. Podobně přesně popisuje i praxi tehdejší první waldorfské školy a opět tvrdí, že vše, čím se chce waldorfská škola lišit, lze najít i jinde.⁸ Hendrich se v této útlé, ale myšlenkově nabitě knížce ukázal veřejnosti jako velmi ostrý kritik s vybroušenou formulační schopností, jakou do té doby nepoužil ani při hodnocení všenápravných snah Komenského, což bylo v polovině 20. let považováno za dosavadní vrchol Hendrichovy tvorby. Je pochopitelné, že Hendrich musel svými metodologickými a formulačními „nezvyklostmi“ dráždit. Knihu sice dedikoval Kádnerovi, ale zcela opustil jeho metodologický přístup. Proti Kádnerově okázalosti vnější

---

⁸ Srov. např.: T. Zdražil, *Počátky theosofie a antroposofie v Čechách, Rudolf Steiner – Praha, Opava a Třebovice*. Břežnice, IOANES 1997; viz též Š. Švec, „Waldorfská pedagogika“ = „pedagogika obce Waldorf“? In: *Technológia vzdelávania*, VIII, 2000, č. 4, s. 13.

---

učenosti, projevující se mnohosvazkovými spisy pozitivistického charakteru se záplavou uváděné literatury postavil Hendrich s téměř nepozorovatelnou ironií suchou rozumovou kritikou, ovšem pregnantně formulovanou na malém textovém prostoru. Pro Hendrichovy práce totiž začalo platit úsloví, že čím méně slov, tím více obsahu. Hendrich měl odvahu postavit proti kádnerovským nekonečným odkazům na literaturu a vypisování každého detailu v charakterizování směru nebo proudu jedné nebo několika málo postav a na nich (na vybraném spisu) zachytit hlavní charakteristické znaky přísnou rozumovou kritikou. Vůči svému učiteli tak Hendrich prokázal značnou metodologickou samostatnost. Ovšem čteme-li pozorně závěry Hendrichovy práce o filozofických proudech, vidíme, že se mnohem více odlišoval v úsudcích než v metodě. Hendrich totiž prolomil nedotknutelnou úctu k pozitivní vědě a pozitivismus odmítl rovnou jako nedostatečný vědecký základ pedagogiky. Hendrich se tak postavil zcela proti veškeré tehdejší starší i novější české pedagogice. I když se v práci letmo zmiňuje i o českých pedagogích, tak většinou odmítavě. Byl to neočekávaný výsledek jeho analyticky kritických způsobů uvažování.

Také filozofii začal Hendrich vykládat jako osobní světový názor. Proto se mu žádný z dosud známých filozofických směrů nemohl zdát komplexně uspokojivý pro nikoho jiného než jen pro toho, kdo jej vymyslel a zformuloval. Přitom ale Hendrich nepodléhal žádné skepsi. Prosazoval totiž tezi, že ke světovému názoru je nutné se postupně propracovat. „*Tímto postupem se nám stále rozšiřuje chápání světa a života tou měrou, že se nám všechna skutečnost jeví jako nově objevená.*“⁹ Filozofie nám tak umožňuje vidět svět v novém světle a stává se příčinou rozšiřování rozhledu naší osobnosti nad okruh všedních jednotlivin. Hendrich tak dospěl k názoru, že není nutné vázat se na jeden filozofický směr, ale zase není možné zůstat lhostejný vůči tak rozdílnému výkladu světa, jak jej v jeho době představovaly pozitivismus a idealismus. Pokud totiž někdo prostě odmítal filozofii v pedagogice, sám se nevědomky zařazoval mezi pozitivisty, aniž si před tím vyzkoušel jiné filozofické přístupy. Hendrich sám o tom napsal: „*Stoupenci této 'eksaktní pedagogiky' tvoří jakousi obec věřících, neboť věří, nechtějíc ani napřed prsty své vložit na člověka 'eksaktně vychovaného'; stoupenci tito věří vůdcům, kteří se eksaktně pohybují po papíře, nenásledující zástupcův eksaktních věd, kteří přece eksaktnost svých metod ukazují výsledky předem vypočítanými; při výchově výsledky předem vypočítané mohly by osvědčit jen eksaktní fiasko.*“¹⁰

Hendrich byl přesvědčen o tom, že pozitivismus je v pedagogice na ústupu a snažil se ukázat, že nejlepší tradice české pedagogiky jsou protipozitivistické,

---

⁹ Viz pozn. č. 17, s. 92.

¹⁰ Tamtéž, s. 93.

---

což se snažil dokázat např. na Drtinovi jako stoupenci pedagogického idealismu. Jeho idealismus ale považoval za realistický, protože rozlišoval mezi skutečností přírodní a duchovní. V tomto případě by ale musel Hendrich, kdyby chtěl být důsledný, k takovému realismu přičíst i Kádnera, který sám prosazoval pedagogiku zakotvenou v realnosti, ale idealisticky orientovanou. Takové vymezení, kde by se vedle sebe objevili Drtina a Kádner, se muselo zdát i Hendrichovy velmi široké, ale pro něho bylo základním kritériem oddělení pedagogiky od přírodovědných disciplín. Tento postup se ale ukázal být velmi nevídaným členěním pro hlavní představitele pozitivismu u nás. Jako první se ohlásil Václav Příhoda, nabitý pozitivismem a pragmatismem z prvního studijního pobytu v USA. Příhoda zkritizoval Hendrichovu knihu o filozofických proudech v článku „Pedagogie vědecká a filosofická“, který vyšel několik měsíců po vydání Hendrichovy knihy.¹¹ Cílem Příhodovy kritiky bylo obhájit vědecká stanoviska pokusné pedagogiky a ukázat je jako spolehlivou oporu pedagogiky jako celku. Příhoda správně pochopil, že se Hendrich snažil svojí knihou naznačit cestu pro další rozvoj pedagogického myšlení v Československu. Příhodovým článkem došlo k oné památné polemice obou směrů, které se ukázaly být vůči sobě nesmiřitelné. Jak Hendrich, tak i Příhoda se snažili obhájit Drtinu jako představitele právě jejich směru. Příhoda tehdy charakterizoval Drtinu těmito slovy: „*O Drtinovi nelze pronésti určitého soudu co do pozitivismu ani co do idealismu, pro jeho neustálé kmitání mezi oběma póly, leč zdá se přece, že vcelku ten muž velikého intelektu, ale malé rozhodnosti, klonil se spíše k pozitivismu. proti několika výrokům vzpomenutým Hendrichem mohli bychom bez rozpaků z Drtinových spisů uvésti přčetné projevy positivisticke a zejména pro pedagogii vědeckou.*“¹² Příhoda se přikláněl k přírodovědné metodologii bez výhrad. ta mu byla jediným zdrojem vědeckého pedagogického poznání. Plnou vahou tak potvrzoval Hendrichovu odmítavou kritiku exaktní pedagogiky. Hájil vědeckou spolehlivost empirické psychologie a pedagogiky proti Hendrichovým výtkám např. takto: „*Cit sám jest arci mentální jev velmi nízký, spočívající na podráždění nervstva periferního a žláz endokrinních.*“¹³ Jediným ziskem z této polemiky bylo Příhodovo prognostické prohlášení, že „*dějinná skutečnost ukáže, kdo měl objektivní pravdu, neboť pravdou jest, co se osvědčí, co přetrvá, co vede k úspěchu*“.¹⁴

Hendrichova odpověď byla jednoduchá. Hendrich nevyužil příležitosti ke kritice důsledků Příhodova vědeckého zakotvování pedagogiky v pokusném a kvantitativním směru zejména pro školní praxi, ale spokojil se jen s několika

---

¹¹ V. Příhoda, *Pedagogie vědecká a filosofická*. In: *Věstník pedagogický*, IV, 1926, s. 273-279.

¹² *Tamtéž*, s. 276.

¹³ *Tamtéž*, s. 277.

¹⁴ *Tamtéž*, s. 279.

---

poukazy na omyly, kterých se Příhoda v polemice dopustil. To mu stačilo k obhájení obsahu vlastní knihy.¹⁵ Ovšem veřejnost čekala více, čekala důkladný kritický rozbor Příhodova přístupu. Bohužel se ho dočkala až koncem 40. a počátkem 50. let 20. století, ovšem postaveným nikoliv na vědeckých, ale pouze na plochých vulgárně ideologických základech, které spíše deklasovaly samotné kritiky než jejich štvanou obět.

Praktickým důsledkem celé polemiky o vědecký charakter pedagogiky bylo pronikání exaktní pedagogiky do praxe škol a dočasný ústup kulturně filozoficky pojaté pedagogiky ve prospěch pedagogiky empirické. Nutno vidět i to, že rozvaha a nevášnivost Hendrichových odpovědí Příhodovi byla řadou pedagogů chápána jako projev porážky, která ale byla pouze zdánlivá.

Ve své odborné vědecké pedagogické práci se Hendrich ve druhé polovině 20. let vrací k historickopedagogickým tématům a soustředí se zvláště na zpřístupnění díla Jana Amose Komenského. Kromě badatelského zájmu prokázal Hendrich také schopnosti překladatelské a vydavatelské. Kromě toho vydal „Výbor Korespondence F. J. Zoubka“ (1926), kde v předmluvě poprvé upozornil na komeniologické zásluhy tohoto učitele-výzkumníka.¹⁶

Velmi zdatně se ukázal také jako zřejmě již v té době nejzasvěcenější vykladač Komenského pojetí světa a člověka. Tak např. ve studii „Příspěvky ke studiu Komenského“, které byly uveřejněny ve sborníku Filosofické fakulty bratislavské univerzity v roce 1927 (V. r., č. 49), zřejmě jako Hendrichova příprava k řádnému profesorskému řízení, opravil Hendrich omyl Josefa Nováka, který se domníval, že Ráj církve je jen vedlejším názvem pro Českou didaktiku.¹⁷ Hendrich na základě vlastní textové kritické analýzy dokázal, že Ráj církve je název širší práce, ve které byla právě Česká didaktika jednou ze součástí, a kterou Komenský již nestačil dokončit. Hendrich zpřesnil několik odkazů na citáty, doplnil vlastní výklad názvu Pansophiae praefatio vedle Prodrromus a opravil tvrzení o převaze vědeckého hlediska nad vírou u Komenského ve vztahu k Baconovi. Dále vymezil dobu sepsání Didaktiky mezi roky 1632-1633 a Komenského poznámek do let 1637-1638. Z prvního článku polemiky mezi Maresiem a Komenským získal Hendrich nové podrobnosti k pojetí Všeobecné porady o nápravě věcí lidských.

Chceme-li poznat Hendrichovu schopnost pronikání až do nejmenších odstínů historické látky a analyzování jevů na základě přísné logiky lingvistické kriti-

---

¹⁵ *Pedagogika vědecká a filosofická*. In: Věstník pedagogický, IV, 1926, s. 280-283; *Tak zvané mravní zvyky*. In: Tamtéž, č. 6, s. 185-186.

¹⁶ *Výbor z korespondence F. J. Zoubka*. In: Pedagogické rozhledy, XXXVI, 1926, s. 75-79, 244-255, 423-427.

¹⁷ *Příspěvky ke studiu Komenského*. In: Sborník filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě, V, 1927, č. 49, s. 56-70.

---

ky a ocenit osobité Hendrichovy výzkumné metody, musíme věnovat pozornost právě oblasti historickopedagogických prací. Závěry Hendrichovy jsou ale vždy velmi zdrženlivé a vycházejí z dokonalého poznání všech podrobností a jevů studované látky. Hendrich se tak zařadil mezi několik málo osobností u nás, které se při vědecké práci opíraly o rozumově zabezpečenou zkušenost a smyslem pro realnost skutečnosti. Uvádím tuto charakteristiku již nyní, protože si myslím, že bez není možné v plné míře porozumět Hendrichovým závěrům a výsledkům jeho badatelského úsilí v průběhu bratislavského působení.

Josef Hendrich také připravil sborník k 100. výročí úmrtí J. J. Pestalozziho a sám do něho přispěl rozsáhlým výkladem jeho života a díla z hlediska sobových potřeb, přičemž zdůrazňoval příkladnost Pestalozziho chování ve službách výchovy a vzdělávání sociálně zanedbaných dětí.¹⁸ K poznávání české výchovné a školské minulosti přispěl Hendrich studiemi z dějin slabikářů, které vydal ve 2. polovině 20. let.¹⁹

Josef Hendrich se vzhledem ke své badatelské a reformátorské aktivitě nemohl nezúčastnit diskuse, kterou v roce 1928 vyvolal Emanuel Rádl svojí studií „Revise pokrokových ideálů v národní škole“.²⁰ Hendrich přispěl tezí, která podpořila Rádlovy názory, že smyslem pokroku je hledání pravdy, nikoliv tradování pouhých formulek. Sám potom vydal soubor diskusních příspěvků se stejným názvem jako Rádl v roce 1929.²¹ Sám do něho přispěl otiskem vlastní přednášky s názvem „Pokrok, vlastenectví, škola“, kde vyzýval, aby se škola nevzdávala národního cítění jako výchovného úkolu.

JAK SE HENDRICH DOSTAL DO BRATISLAVY?

Nutno podotknout, že Josef Hendrich byl již v roce 1926 osloven pracovníky bratislavské univerzity s cílem získat jej pro pedagogickou a akademickou činnost. Na ni byl Hendrich, ač relativně mladý, již skvěle odborně a vědecky připraven.²² To prokázal i zvládnutím vlastní habilitace na pražské univerzitě od

---

¹⁸ *Sborník J. J. Pestalozziho k 100. výročí jeho úmrtí*. Praha, Dědictví Komenského 1926.

¹⁹ *Kollinovo vydání Donata s českým překladem a slabikářem*. In: *Věstník pedagogický*, III., 1925; J. Kubálek, F. Šimek, J. Hendrich, *Naše slabikáře od nejstarší doby až do konce stol. 18*. Praha, Státní nakl. 1929.

²⁰ E. Rádl, *Revise pokrokových ideálů v národní škole*. Praha 1928.

²¹ J. Hendrich (red.), *revise pokrokových ideálů v národní škole. Cyklus přednášek, pořádaných Pedagogickou jednotou Komenského*. Praha, Dědictví Komenského 1929.

²² V průběhu své učitelské praxe na pražských gymnáziích vydal jen v letech 1921-1927 následující spisy: *Střední školství v republice Československé*. Praha: Ústřední spolek československých profesorů 1923, *Jana Amosa Komenského snahy vševedné, všeosvětové a všenápravné*. Praha: DK 1924, *Informatorium školy mateřské*. Praha: F. Topič 1925, *Střední škola*. Praha, Věstník

---

dva roky později, kdy byl k tomu vyzván prof. O. Kádnerem, možná i proto, aby bylo možné někoho poslat do Bratislavy.²³ A také Hendrich nešel v Bratislavě do nepřipraveného prostředí. Filozofická fakulta existovala již šest let, měla zavedené obory, studenty, knihovny, pracovny a kvalitní personální zajištění, pro pedagogiku převážně z Čech a Moravy. Zejména se jednalo o Josefa Tvrdeho, který byl Hendrichovi v Bratislavě, vedle asistenta Mirko Nováka, osobně vůbec nejbliže.²⁴

V roce 1928 se Josef Hendrich dočkal zasloužené profesury, když byl jmenován prvním (i když do roku 1931 mimořádným) profesorem pro pedagogiku na bratislavské Univerzitě Komenského.

Významnou akcí, kterou Hendrich výrazně podporoval, byl IV. sjezd pro výzkum dítěte, který se konal v Bratislavě ve dnech 25. – 27. října 1930, který po třech sjezdech v českých a moravských městech převážně s československými účastníky nabyl výrazně mezinárodní podoby.²⁵

V Bratislavě se věnoval hlavně pracím z dějin pedagogiky a školství a akademickým povinnostem. vedle nich se ale také zapojil do reformy československého školství snahami v oblasti přípravy učitelů. V roce 1930 zřídil stát provizorně jednoletou Státní pedagogickou akademii (Štátná pedagogická akadémia) a Hendrich se stal jejím ředitelem (1930-1937). Akademie vznikla podle Hendrichova návrhu jako přechodný ústav pro zlepšení učitelské přípravy na univerzitě. Na základě příznivých zkušeností byly na stejném základě zřízeny stejné akademie při univerzitách v Praze a v Brně. Hendrich sám byl přesvědčen o tom, že jednoletá příprava v žádném případě nestačí vědecké průpravě učitelstva ve všech oblastech, které jsou k učitelství nezbytné. I přes tento problém se Hendrichovi podařilo vtěsnat do jednoročního studijního programu kurzy filozofie, biologie, psychologie a sociologie, vedené předními univerzitními odborníky. Pozdě-

---

ÚŠČP 1925, *Výbor z korespondence J. Zoubka*. Praha 1926, *Filosofické proudy v současné pedagogice*. Praha: Dědictví Komenského 1926, *Jana Amosa Komenského I. Škola vševedná, II. Škola trojtřídní, III. Oživlý Fortius, IV. Zákony školy dobře spořádané. Úvod a poznámky opatřil J. Hendrich*. Praha: DK 1926, *Pedagogický systém a školská reforma Giovannio Gentile*. Praha: v. n. 1926 (a v Bělehradě 1930), *Výbor prací potockých*. Praha: DK 1926, *Sborník na paměť velkého učitele J. J. Pestalozziho*. Praha: DK 1927.

²³ Osobní charakter Josefa Hendricha dokumentuje vzpomínka pedologa Cyrila Stejskala, kterého Hendrich bezprostředně po Kádnerově nabídce na habilitaci navštívil a sdělil mu, že bez jeho vědomí nechce nic začínat, protože Stejskal byl s habilitací na řadě před ním. Srov. *Pedagog Josef Hendrich. Sborník jeho 60. narozeninám*. Praha: nákladem Masarykova lidov ýchovného ústavu 1948, s. 20.

²⁴ Srov. vzpomínky Mirko Nováka na Josefa Hendricha, publikované in: *Pedagog Josef Hendrich. Sborník k jeho 60. narozeninám*. Praha: nákladem Masarykova lidov ýchovného ústavu 1948, s. 44.

²⁵ Cyril Stejskal (red.). *Čtvrtý sjezd pro výzkum dítěte: v Bratislavě 25. – 27. října 1930*. Praha 1931.

---

ji se Hendrichovi podařilo prosadit i přednášky z oblasti národohospodářské, což vedlo k dalšímu rozšíření všeobecnosti vzdělání československých učitelů, ovšem nikoliv na úkor vlastní pedagogiko-psychologické odbornosti. Usiloval o její prodloužení na dva roky, ale to se do roku 1938 nepodařilo. Řadu spisů té doby věnoval právě potřebám přípravy učitelů (např. *Obecná pedagogika*). Později se již dvouleté akademie staly ale víceméně jen jakousi nástavbou učitelských ústavů.

V roce 1931 se Hendrich také ujal redakce na tři ročníky obnovené „Ročenky pedagogické a školské“ vydávané nepravidelně Dědictvím Komenského, ve kterých publikoval řadu vlastních recenzí zahraniční komeniologické a obecně pedagogické literatury. Hendrich zodpovídal za úplnost bibliografických údajů z oblasti dějin pedagogiky a školství. Do sborníku věnovanému profesoru Albertu Pražákovi napsal Hendrich rozsahem stručnou, ale obsahem významnou studii o vzájemném vztahu Komenského a Eliáše Ladivera, čímž zahájil také studia slovenských komenian.²⁶ Hendrich poukázal na základě rozboru jejich prací i korespondence na zásadní názorové odlišnosti obou mužů. V časopise Bratislava potom Hendrich pravidelně uveřejňoval nejen recenze, ale i vzpomínkové medailonky (např. Ján Kvačala) a zprávy z různých konferencí.

Počátkem 30. let si Hendrich získal všeobecně uznávané zásluhy tím, že se ujal dokončení spisu J. V. Nováka „Jan Amos Komenský, jeho život a spisy“, který vycházel v sešitovém vydání od roku 1920 a po Novákově smrti zůstal nedokončen. Měl poskytnout nejúplnější obraz o Komenském na základě tehdejších výzkumů. Hendrich připojil k Novákovu rukopisu posledních 100 stran, v nichž ale mohl vzhledem k Novákovu stylu využít jen velmi omezeně vlastní styl a metody práce. Dokončený spis potom vydal v roce 1932.²⁷ Hendrich spis ovšem nejenom dokončil, ale obsahově zredigoval a opravil některé Novákovy chyby. K celému spisu potom Hendrich připojil nově sestavený podrobný soupis Komenského spisů tištěných, rukopisných, zamýšlených i těch, u kterých nebylo autorství Komenského bezpečně prokázáno.

K účasti na výzkumech v oblasti komeniologie se Hendrich připravil opravdu důkladně. K tisku připravil několik překladů Komenského spisů, opatřených podrobným komentářem a odborným aparátem. Tak se postupně na trhu objevily vedle již staršího Hendrichova překladu Diogena (1920) nové překlady: Výbor z prací potockých (1926), Anděl míru (1926), Informatorium školy mateřské

---

²⁶ *Byl Eliáš Ladiver skutečně stoupencem Komenského?* Slovenská miscellanea. Sborník věnovaný univ. prof. dr. Albertu Pražákovi k třicátému výročí jeho literární činnosti. In: Bratislava, V, 1931, s. 5-8.

²⁷ *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Napsal J. V. Novák. Chybějící konec (od s. 627 do s. 687) dopsal Josef Hendrich. Praha, Dědictví Komenského 1932.

(1927) a *Didaktika velká* ve druhém vydání (1930).²⁸ Dále ještě připravil 2. vydání překladu „*Informatoria školy mateřské*“ (1933).²⁹

Pro zvýšení zájmu studentů o pedagogiku a kvůli zajištění informativně a metodicky hodnotných textů napsal Hendrich učební pomůcku s názvem „*Úvod do obecné pedagogiky*“, která poprvé vyšla v roce 1935.³⁰ V této knize vyložil vlastní představu o systému obecné pedagogiky jako vědy, čímž volně navázal na srovnávací práci o filozofických proudech v pedagogice z roku 1926. Hendrich vyložil v „*Úvodu do obecné pedagogiky*“ její hlavní problémy, různá pojetí a strukturu jejich soustavy, všimá si problému cíle, činitelů výchovy, oborů a směrů výchovy. Kniha byla sice zamýšlena jako kritický úvod, ale nakonec v ní Hendrich řešil řadu problémů, např. se opět vrátil ke sporu o vědeckost empiricky a idealisticky pojaté pedagogiky a koedukaci nevidí jako zlo, ani jako dobro, ale akceptuje ji jako „praktickou nutnost“.³¹ Za hlavní činitele výchovy pokládal Hendrich rodinu, stát a národ, ale uvažoval i o možnostech budovat autonomní školství nezávisle na těchto činitelích. Dosah výchovy omezoval hlediskem genetickým a sociálně geografickým a za složky výchovy uváděl výchovu tělesnou, intelektuální, mravní a estetickou, přičemž vždy stručně nastínil hlavní úkoly každé složky tak, aby jejich působení bylo vzhledem k osobnosti člověka vyrovnané a harmonické. Tím jen opět potvrdil svoji orientaci na celostní pojetí výchovy a odpor jen k jednomu filozofickému pojetí výchovy.

Z bratislavského období vytěžil Hendrich dvě historicko pedagogické práce popisující minulost slovenského školství. Konkrétně se jednalo o analýzu latinsky psané mluvnice českého jazyka Benedikta z Nedožier a mluvnice Petra Rama. Hendrich podrobným rozbořem zjistil, že Ramova mluvnice se stala věrnou předlohou Benediktovy mluvnice českého jazyka v celkové struktuře i jednotlivostech. Druhá studie byla věnována Kollárově úpravě Hlasů o potřebě jednoty spisovného jazyka vzhledem k národnostně politickým cílům, které

---

²⁸ *Jana Amosa Komenského Výbor z prací potockých*. Přeložil A. Krejčí. Překlad revidoval, úvod a poznámky napsal Josef Hendrich. Praha, Dědictví Komenského 1926, Knihovna pedagogických klasiků, sv. XI., vybrané spisy J. A. Komenského, díl III.; *J. A. Comenii Angelus pacis*. Hanc editionem libri Comeniani Josef Hendrich curavit,... Cuius libri edita sunt exemplaria CLXV., textum continentia Latinum (ed. J. Hendrich) et versiones Bohemicam (J. Hendrich), Francogallicam..., Anglicam..., Germanicam. Plzeň, nakl. V. Zikeše 1926. Polyglotní vydání; *Jan Amos Komenský, Informatorium školy mateřské*. Praha, Topič 1927; *J. A. Komenský: Didaktika velká*. Přeložil A. Krejčí. Překlad revidoval, úvod a poznámky napsal Josef Hendrich. Praha, Dědictví Komenského 1930 (2. vyd.), Knihovna pedagogických klasiků, sv. I, vybrané spisy J. A. Komenského, sv. I.

²⁹ *Jan Amos Komenský, Informatorium školy mateřské*. Praha, Topič 1933. II. vyd.

³⁰ *Úvod do obecné pedagogiky*. Praha 1935. Druhé a třetí vydání vyšlo pod stejným názvem v roce 1939, resp. v roce 1946.

³¹ Cit dle: J. Král: *Československá filosofie*. Praha, Melantrich 1929, s. 167.

Kollár tímto spisem sledoval.³² Druhou Hendrichovu práci z dějin slovenského školství bylo knižní vydání studie s názvem „Ako sa kedysi na Slovensku študovalo“ (1937), kterou se Hendrich symbolicky rozloučil se Slovenskem.³³ Jedná se vlastně o výbor z rukopisných životopisů slovenských kulturních pracovníků Jana Seberiniho, Samuela Tomášika, Jána Francisciho a Jána Kalinčiaka, který Hendrich doprovází úvodním historicko pedagogickým výkladem i četnými lingvistickými poznámkami k textu. Tento spis má ještě jednu přednost, protože Hendrich v něm podal skvělou vývojovou črtu latinského městského školství na Slovensku od 16. století do první světové války.

V době svého působení na Slovensku zasahoval Hendrich velmi plodně do pedagogického dění a stal se jedním z lidí, kteří na Slovensku odborně rozvíjeli pedagogickou teorii. Jeho četné příspěvky i ke školské politice byly publikovány v Pedagogických zbornících Matice slovenskej.

Svůj plodný pobyt v Bratislavě završil Hendrich výkonem funkce děkana filozofické fakulty ve studijním roce 1935/36, v následujícím roce pak vykonával funkci proděkana.

Po smrti profesora Kádnera v roce 1936 byl Hendrich Ministerstvem školství a národní osvěty vyzván k návratu do Prahy, aby převzal vedení pedagogického semináře při filozofické fakultě. Oblíbenost Josefa Hendricha mezi bratislavskými kolegy na univerzitě, ale i studenty dokumentují nejen zdvořilostní výroky, které uveřejnili např. Juraj Čečetka nebo Mirko Novák s Jiřinou Popelovou ve Sborníku k jeho 60. narozeninám (Praha 1948).

A co vše stihl během působení v Bratislavě napsat a vydat: *Príspevky ke studiu Komenského*. Bratislava, FiF Univerzity Komenského 1927, *Poznámky k idealistické pedagogice*. Úchylná mládež 1927, *Myšlenka národní a myšlenka mezinárodní u J. A. Komenského*. Pedagogické rozhledy 1928, J. H. a R.A.B. Oosterhuis. *De Engel des Vredes (Angelus pacis)*. Utrecht 1928, J. H., J. Kubálek a F. Šimek. *Naše slabikáře*. Praha: Státní nakladatelství 1929, *Revise pokrokových ideálů v národní škole*. Praha: DK 1929, *Dva příspěvky slovenské*. Praha 1930, *Jan Amos Komenský. Didaktika velká. 1. díl Vybrané spisy J. A. Komenského. Předmluva*. Praha: DK 1930, *Pedagoški sistem i školska reforma Bovanije Bentila*. Bělehrad: Planeta 1930, Čeho je třeba ve školské politice československé. Český učitel 1930-31, *Poznámky k návrhu morálních osnov na měšťanské škole*. Pražské školství 1931, *Príspevek k soupisu prací Vavřince Benedikta z Nedožier*. (revue) Bratislava 1931, *Prof. Dr. J. Kvačala sedmdesátníkem*. Bratislava 1932, *Pochází umění kazatelské skutečně od Komenského?* Praha: v. n. 1932, *Kvačala jako komeniolog*. Slovenské

---

³² *Dva příspěvky slovenské*. Bratislava (Časopis učené společnosti Šafaříkovy), IV, 1930. Tentýž spisek byl vydán separátně v Praze v témže roce.

³³ *Ako sa kedysi na Slovensku študovalo*. Turčianský Sv. Martin, Matica slovenská 1937

---

pohlady 1934, *Náboženství ve školách*. Idea 1934, *Pojem všeobecného vzdělání*. Věstník pedagogický 1934, *Masaryk vychovávatel*. Pedagogický sborník 1935, *Úvod do obecné pedagogiky*. Praha: Profesorské nakladatelství a knihkupectví 1935, *Ako sa kedysi na Slovensku študovalo*. Sv. Turčianský Martin: Matica Slovenská 1937, *Komenského logika*. Zábřeh na Moravě: v. n. 1937.

ZÁVĚR

Z významných českých pedagogů, kteří působili v Pedagogickém semináři na bratislavské univerzitě, zde pracoval Josef Hendrich nejdéle. Profesor Otokar Chlup zde pomáhal zakládat seminář od roku 1923 (stejně jako na Masarykově univerzitě v Brně) a profesor Jan Uher zde krátce působil v roce 1938.

Pokud bych mohl několika slovy zhodnotit smysl Hendrichova působení v Bratislavě, tak bych asi uvedl následující:

- a) Hendrich od počátku pobytu rozvíjel ve svých přednáškách pro studenty a diskusích se slovenskými a dalšími českými kolegy pedagogické teorie a kultivoval znalost odborných teoretických debat o pojetí pedagogiky a jejím smyslu v samostatném společném státě.
- b) Šířil vlastní specifické a často dost provokativní ostře formulované metody vlastní historickopedagogické a kmeniologické vědecké práce ve vlastních pracích z dějin slovenské pedagogiky a školství, postavené na znalosti širších politických, kulturně sociálních a antropologických souvislostí.
- c) Na základě studia dosud málo známých archivních materiálů lze formulovat i povahové rysy Hendrichova charakteru, který vcelku odpovídá o vzpomínkách jeho vrstevníků a studentů. Hendrich byl velmi zábavný společník, vypravěč, často se velmi rozohnil, pokud šlo o odborné debaty, ale na druhé straně byl často velmi osamělý, žil velmi skromně vlastně jen pro svoje témata ze života Komenského, překladů a interpretací jeho díla a současných filozofických pojetí pedagogiky.
- d) Osobní život Josefa Hendricha je stále obestřen řadou nejasností. Archivní fotografie poukazují na jeho manželku, ale o jeho manželství jsem zatím ne našel žádný úřední ani korespondenční záznam nebo důkaz.

ZDROJE

Archivy a muzea

Archiv Univerzity Karlovy v Praze

LA PNP Praha-Strahov, fond Josef Hendrich (1888-1950)

Masarykův ústav a archiv AV ČR, fond Josef Hendrich (1888-1950)

Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod, fond Josef Hendrich (1888-1950)

LITERATURA

- Bečková, Marta. *Josef Hendrich – komeniolog 1888-1950*. Praha: SPK 1958
- Čečetka, Juraj. *Profesor Hendrich a Slovensko*. In: Pedagog Josef Hendrich. Sborník k jeho 60. narozeninám. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav 1948, s. 28-33.
- Kratochvíl, Ladislav. *Sloh české školy*. Praha 1940
- Kratochvíl, Ladislav. *Česká pedagogika*. Praha 1942
- Pedagog Josef Hendrich. Sborník k jeho 60. narozeninám*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav 1948
- Pšenák, Jozef. *Josef Hendrich a Slovensko*. In: Bulletin Unie Comenius, r. XIV., 2006 (mimořádné číslo), s. 64-70
- Pšenák, Jozef. *Prof. PhDr. Josef Hendrich a Slovensko*. In: Sborník z kolokvia „Československé vztahy v oblasti školství“, konaného ve dnech 25.-26. října 1993 v Muzeu Komenského v Přerově, s. 107-113. Přerov: Muzeum Komenského 1994
- Rýdl, Karel. *Josef Hendrich (1888-1950)*. Praha: ÚŠI 1989. Postavy české pedagogiky, sv. 13
- Štraus, Josef. *Za profesorem Josefem Hendrichem*. In: Komenský, r. 1950/51
- Strnad, Emanuel. *Za profesorem Josefem Hendrichem*. In: Pedagogické rozhledy 1949/50
- Vaněk, Jan. *Šedesátiny univ. prof. Dr. Josefa Hendricha*. In: Komenský 1947/48
- Váňová, Růžena a kol. *Josef Hendrich 1888-1950*. Praha: Karolinum 2007

SUMMARY

The paper offers an overview of scientific activities by Josef Hendrich for his academic activities in Bratislava, concrete on the field of the Life and Work of Comenius, philosophical background of the Pedagogy as a independent science between philosophical speculation and empirical evidence based research from the 1st half of the 20th century and the research of the Slovak school tradition. Following based the paper on the evaluation of the research activities of the Josef Hendrich on the Komenský University in Bratislava inside and outside, connected with the memories of his colleagues and former students. In conclusion offers the author personal and research legacy of J. Hendrich for today.

Kontaktné údaje:

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
Studentská 84, Pardubice, Česká republika
karel.rydl@upce.cz.